

*Bán Tamás Menyhért PhD hallgató,
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Büntetőjogi Tanszék*

A társadalomra veszélyesség egykor és most

1. Bevezető

Jelen tanulmány kísérlet arra, hogy megrajzolja a társadalomra veszélyesség egyévszázados fogalmi ívét és rámutasson immanens ellentmondásaira.

1909. március 8-án hangzott el Finkey Ferencnek „A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve” című akadémiai székfoglaló értekezése,¹ mely jelen dolgozat origója. Hogyan vélekedett a bűncselekmény társadalmi relevanciájáról a későbbi koronaügyész? Jól értelmezték-e később az általa elmondottakat vagy eredeti szövegkörnyezetükből kiragadva, értelmüket elferdítve használták az aktuális büntetőpolitikai törekvések igazolására? Milyen szerepet töltött be a fogalom a szocialista törvényesség által meghatározott hazai jogrendszerben, illetve milyen alkotmányos aggályok merültek fel vele kapcsolatban a politikai rendszerváltozást követően?

Természetesen a társadalomra veszélyesség eltérő jelentéstartalommal bír attól függően, hogy mely jogág vagy társadalomtudomány fogalmi apparátusának részeként kezeljük, talán éppen ez adja definiálásának igazi nehézségét.

A fogalmi-dogmatikai tisztaság megőrzése és a világosság, egyértelműség kritériumainak való megfelelés érdekében a büntető anyagi jog terepén belül maradván kívánom górcső alá venni e sokat vitatott és kritizált fogalmat. A dolgozat első részében Finkey, illetve Bényey Zoltán 1955-ben – a társadalomra veszélyességgel összefüggésben – született tanulmányából idézek, majd a második részben kritikai megjegyzéseket kívánok felvonultatni.

¹ Finkey Ferencz: A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve, székfoglaló értekezés, MTA, Budapest, 1909. (a továbbiakban: Finkey i. m.)

2. Finkey nézetei

A fentebb említett előadás idején a magyar bűncselekménytan formális törvényi bűncselekmény-fogalom alapján építkezett. „Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít”,²- fogalmazott a Csemegi-kódex.

„Hogyan lehetne a büntettek bizonyos csoportjaira nézve a közveszélyesség fogalmát tenni az eddig majdnem kizárólag alkalmazott büntetendő cselekmény fogalma helyébe?”³-tette fel a kérdést Finkey.

Irk Albert a közveszélyességgel kapcsolatban máig ható érvennyel állapította meg: „legális értékesítésére csak úgy kerülhet sor, ha sikerül azt úgy megszilárdítani, hogy a jogalkalmazó kezében az állampolgárok szabadság érdekkörét ne veszélyeztesse”.

Finkey nézete szerint „a közveszélyesség, mint a veszélyesség legmagasabb foka, lényegileg a büntetendő cselekményeknek többé-kevésbé általános, a legsúlyosabbaknak pedig egyik sajátos ismérve. Vagyis alanyilag az egyénnek a jogrendet újabb bűnelkövetéssel fenyegető állapota, tehát az „alanyi bűnösség”, az erkölcsi és jogi felelősség legnagyobb faja, - tárgyilag pedig bizonyos cselekmények társadalomellenes (antisociális) jellegének legerősebb kifejezése.”⁴

Jogpolitikai fontossága abban rejlik, hogy „reámutatott a büntetőjog egyik modern vezéreszméjére, az egyéniesítés (individualisatio) jelentőségére és fontosságára. Nem elég a tettet nézni és bonczolgatni, hiszen a valóságban nem a tettet, hanem a tettetést, az egyént büntetjük, az ő egyéniségét, társadalmi veszélyességét is figyelembe kell venni.”⁵Kizárólag a tettes veszélyességéből való kiindulást azonban egyoldalúnak, a „subjectivizmus nyilvánvaló túlzásának”⁶tartotta. „Bármennyire elismerjük és hangoztatjuk, hogy a büntetés a megelőzést is szolgálja, vagyis az a társadalmi védekezésnek, a jogrend fenntartásának egyik eszköze, el

² 1878: V. tc. 1. §

³ Finkey i. m. 4. o.

⁴ Finkey i. m. 5. o.

„A klasszikus büntetőjog formáldogmatikai fogalma a kriminológia hatása alatt a tettes egyéniségének értékelésével a veszélyesség értékítéletével gazdagodik. E tartalmi kimélyítést már Mittermaier hangsúlyozta (Kritische Beiträge zur Lehre von der Strafrechtsschuld. 1909. 18. old.), Feuerbach már éppen annyira érezte, mint Merkel, de anélkül, hogy a szükségletet ki tudták volna elégíteni. A veszélyesség fogalmának értékesítése az olasz kriminológia nevéhez fűződik. Garofalo az első, aki a kriminalitás fogalmát új pozitív elemmel kibővítve, az olasz »temibilità del delinquente« (a büntettes veszélyessége)-ben adja. (Di un critério positivo della penale lita. 1880.). Ezt azután Ferri a Nuovo orizzonti, az olasz pozitíviskola első komoly programját magában foglaló tanulmányában magáévá téve, a bűnösség fogalma fejlődését széles alapra helyezi.” – írja 1928-ban Irk Albert „A magyar anyagi büntetőjog”-ban. (9. o.) (a továbbiakban: Irk i. m.), a szerzőt idézi Szabó András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban (http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/704_belső.htm)

⁵ Finkey i. m. 5. o.

⁶ Finkey i. m. 6. o.

nem lehet tagadni, hogy a büntetés lényegében, tartalma szerint mindig megtorlás, egy elkövetett cselekmény jogi következménye.”⁷

Az egyéniesítést, mint „legelső vezéreszmét” kell alkalmazni a büntetés kiszabásánál, ugyanakkor „büntett nélkül nincs büntetés”.⁸ Finkey szerint a tételes büntetőjog a naturalista és túlzó sociologiai (socialista) iskolák részéről három évtized óta naponta van kitéve közvetett és közvetlen támadásoknak, azonban ez inkább használt, semmint ártott volna a büntetőjognak.

A jogtalan cselekmény főismérvei Finkey rendszerében az alábbiak:

- 1, alakilag: szabályellenes, a tételes jog szabályait, normáit sértő cselekmény;
- 2, tartalmilag (anyagilag): kötelességellenes, a társadalmi rendet sértő vagy veszélyeztető magaviselet, más egyének, a társadalom vagy az állam jogos érdekeinek megtámadása vagy fenyegető veszélyeztetése;
- 3, tárgyilag, az állam szemében: engedetlenség, a jogi parancsot nem teljesítő, tiltott (tilos), meg nem engedett vagy meg nem engedett úton véghezvitt cselekmény;
- 4, alanyilag, az egyén részéről: „alanyi bűnösségből”, akaratból származó vagy arra visszavezethető tevékenység, a jogilag megengedett cselekvési körön túlterjeszkedő hatalmaskodás, önkényeskedés (az egyéni akarat daczolása a közakarattal) illetőleg könnyelműség, gondatlanság.⁹

Finkey - Binding és Liszt követőjeként – hasznosította az egyes tudományos bűncselekmény-fogalmi elemeket, így fentebbi ismérveit szubszumálhatjuk az egyes tudományos-absztrakciós kategóriákba. Az alakai szabályellenesség lényegében a formális, míg a tartalmi a materiális jogellenesség fogalmának szinonímája. A tárgyi jogellenesség kategóriáját Binding norm-elmélete¹⁰ alapján értékesítette Finkey, míg az alanyi jogellenesség

⁷ Finkey i. m. 6 o.

⁸ Finkey i. m. 7. o.

Erről Irk Albert a következőket mondja: „A cselekmény kizárólagos reális értékelése helyébe lépő tettes egyéniségének primer értékelése nem küszöböli ki teljesen a tényálladékok normatív elemeit, mert ma még a büntettes hajlam felismerésének legfőbb eszközei az objektív kritériumú tényállások [...]. Míg az individuáletikai felfogást fel nem váltja a szociáletikai, míg a tettes személyisége megismerésénél a cselekmény értékelését nem teszi feleslegessé a krimiálpszichológia, míg az egyéni autonómia fel nem szívódik az állami szabályozásba, addig a nullum crimen sine lege poenali elvén nyugvó büntetőjog dogmatikájának lélekharangja nem kondul meg, addig a büntetőjogra szükség van.” Irk i. m. 64. o. Idézi: Szabó András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban (http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/704_belso.htm)

⁹ Finkey i. m. 16-17. o.

¹⁰ „(Binding norm-elmélete) szerint a jogtalanság (*Unrecht*, illetőleg *Delikt*) nem egyéb, mint *norm-áthágás*, vagyis szabályellenesség (*Normwidrigkeit*), a büntetőtörvény a büntetőjogi szabály (*Strafrechtssätze*) alapját képező jogszabályok (*Rechtssätze*), az ú. n. *norm* áthágása. Binding szerint ugyanis a jogtalanság nem egyszerű ismérve a büntetendő cselekménynek, hanem a büntetendő és a jogtalan cselekmény két, egymástól

a bűnösségnek feleltethető meg, ha a Liszt-Beling-féle bűncselekmény-fogalmat vesszük alapul. Finkey - Beling híres monográfiája¹¹ kapcsán - a „tényálladákszerűség” jelentőségét méltatja a „büntetendő cselekmény jogászai tisztázásában.”¹²

„Liszt szerint a jogellenes cselekmény *alakilag* a jogrend valamely parancsával vagy tilalmával ellenkező cselekmény, mely *anyagilag* egy jogi érték (Rechtsgut) megsértését vagy veszélyeztetését tartalmazza.”¹³ A továbbiak szempontjából kiemelkedő jelentőségűek a következő gondolatok: „A jogi normok feladata ugyanis az életérdekek védelme, az életérdekek legszorgosabb méltatása mellett is azonban az érdekek, **a jogi javak (a jogi védelemben részesített életérdekek) összeütközése nincs kizárva**. Az emberi együttélés célja, a melynek biztosítása a jogrend feladata, ilyenkor azt fogja kívánni, hogy **a kisebb érdeket áldozzuk fel, ha ezáltal a nagyobb értékű érdeket megmenthetjük**. Valamely jogi érték megsértése vagy veszélyeztetése tehát anyagilag **csak akkor jogellenes, ha az emberi együttélést szabályozó jogrend céljával ellenkezik**, vagyis egy cselekmény, ha jogilag védett érdek ellen irányul is, anyagilag **jogszerű, ha és a mennyiben a jogrend céljának megfelel**. A jogtalanság ezen anyagi (antisocialis) tartalma független a törvényhozó által való helyes méltatástól. Így megtörténhetik, hogy **az alaki és az anyagi jogtalanság nem fedik egymást**; a törvényhozás is tévedhet, megengedhet olyat, a mi anyagilag jogtalan s tilthat olyat, a mi anyagilag jogszerű. Ily ellentétet a cselekvés anyagi tartalma és annak tételes jogi méltatása közt nem szabad ugyan feltételezni, de az kizárva még nincs. S ha ilyen előfordul, **a bíró a törvény által kötve van, a fennálló jog korrekturája kívül áll az ő feladatán.**”¹⁴

Itt érkeztünk el tulajdonképpen a professzor nézeteinek legfontosabbikához: „még egy további, **a büntett fogalmi meghatározásába szintén nem tartozó általános ismertet** említettem fentebb, t. i. a büntetendő cselekmény *társadalmi veszélyességét*. Ez az ismertet a büntetendő cselekmény sociológiai, társadalombölcészeti magyarázatából folyik. (...) Bárminő felfogással legyünk a sociológiai és a socialista iskolákról és törekvésekről, (...) a

élesen különböző fogalom. A büntetőtörvényekben leírt tényálladék, a büntetendő cselekmény, pl. a lopás, nem a büntetőtörvény megsértése, áthágása; ellenkezőleg a büntettes, pl. a tolvaj, mikor egy idegen ingó dolgot a birtokostól elsajátítási célzattal elvesz, éppen a büntetőtörvény szerint cselekszik. Azt a tényt viszi véghez, a mihez a törvény a büntetést fűzte jogkövetkezményül. A tolvaj csupán azt a közjogi tételt, normot hágtá át, hogy „ne lopj”. A lopás tehát norm-sértés, *delictum*, de nem a büntetőtörvény, nem a büntetőjogi szabály megsértése, mert az illető büntetőjogi szabály (a magyar BTK. 333. §-a) nem egyéb, mint az államot a büntetésre jogosító, illetve kötelező tétel.”- fejti ki Finkey (Finkey i. m. 17-18 o.), Binding: Die Normen und ihre Übertretung című műve alapján. Meglátásom szerint itt voltaképpen, leegyszerűsítve a speciális és általános jogtárgy-sértésről van szó.

¹¹ Beling Ernst: Die Lehre vom Verbrechen. Tübingen 1906. 7. 1.

¹² Finkey i. m. 40-41. o.

¹³ Finkey i. m. 24. o.

¹⁴ Finkey ismerteti Liszt nézeteit. Finkey i. m. 25. o. (Kiemelések tőlem – B. T. M.)

büntetendő cselekmények általában *társadalmilag helytelen* s kisebb-nagyobb mérvben *veszélyes* cselekmények, (...). Bármennyire elismerem és hangsúlyozom azonban, hogy a (kisebb-nagyobb mérvű) *társadalmi veszélyesség* is egyik általános vagyis rendszerinti ismérve a büntetendő cselekményeknek, **a társadalmi veszélyességet szintén felesleges, sőt zavaró lenne felvenni a büntetendő cselekmény fogalmi meghatározásába, miután ez sem kivétel nélküli, elengedhetetlen ismérve minden büntetendő cselekménynek.**¹⁵

3. Bényey álláspontja

Bényey Zoltán - 1955-ben publikált tanulmányában¹⁶ - a társadalomra veszélyességet két szempontból vizsgálja: egyrészt mint általános „jelenséget”, másrészt bűncselekmény-fogalmi vonatkozását. Általában véve a társadalomra veszélyt jelentő „magatartások”: „hátrányosak és károsak, ha érdeket semmisítenek meg, gyengítenek vagy annak funkcionálását akadályozzák”, tehát „társadalmilag jelentős érdeket hátrányosan érintenek”. Az általa adott definíció szerint: „A társadalomra veszélyesség tehát egy cselekménynek az a jellemvonása, hogy egy társadalmi jellegű érdeket a társadalomra nézve károsan érint és ezáltal a társadalmi létet hátrányosan befolyásolja.”¹⁷

„A legsúlyosabb társadalomra veszélyes cselekményekkel szembeni küzdelem eszköze: a szocialista büntetőjog. (...) A jogi formákban kifejezett bűncselekmény tehát létrejöttét tekintve: társadalomra veszélyes és szankcionált cselekmény; egy társadalomra veszélyes tartalommal bíró társadalmi viszony jogi formákban való visszatükröződése. **Az a tétel, amely szerint a bűncselekmény társadalomra veszélyes cselekmény, természetesen csak a szocialista büntetőjogra érvényes.**¹⁸ A dolgozó tömegek kizsákmányolásán alapuló államtípusokban a jog az uralkodó kisebbség akaratának és uralmának biztosítására szolgáló kényszereszköz, s különösen ilyen ezek legélesebbje a büntetőjog. Ezért a kizsákmányoló államok büntetőjoga azokat a magatartásokat tekinti bűncselekménynek, amelyek – elsősorban – az uralkodó osztály érdekei ellen irányulnak és amelyek mindenkor annak

¹⁵ Finkey i. m. 44-45. o. (Kiemelések tőlem – B. T. M.)

¹⁶ Bényey Zoltán: A társadalomra veszélyesség fogalma és szabályozása de lege ferenda, Jogtudományi Közlöny 1955. év 11. szám 649-668. o. (a továbbiakban: Bényey i. m.)

¹⁷ Bényey i. m. 650. o.

¹⁸ „A társadalomra veszélyesség filozófiai fogalmának törvényi megfogalmazása a szocialista büntetőjog ideológiai felsőbbrendűségét volt hivatva bizonyítani. **Azt nehezen lehetett volna tagadni, hogy a bűncselekmények antiszociális jellegét már a szocialista hatalom előtt mások is felismerték, de – a korabeli szerzők szerint – a bűncselekmény-fogalom elemévé olyan társadalmi rendszerben nem válhatott, amelyben az uralkodó osztály érdeke szemben állt az osztálytársadalmi érdekekkel.**” Bárd Károly – Gellér Balázs – Ligeti Katalin – Margitán Éva – Wiener A. Imre: Büntetőjog, Általános rész, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003, 82. o.

uralmát, illetőleg az általa fenntartott rendet támadják. **A burzsoá államok büntetőjogában tehát a bűncselekmény – a jog funkciójára tekintettel – nem tekinthető valóban az egész társadalomra nézve veszélyes cselekménynek, hanem az valójában az uralkodó osztály fennálló uralmi rendjét sértő cselekmény.** A burzsoá büntetőjog bűncselekménye sokszor éppen a tömegek, a társadalmi haladás érdekében álló tevékenység; másfelől viszont nemegyszer éppen a kizsákmányoltak ellen irányuló, a társadalmi haladást gátló, akadályozó, tehát tényleg társadalomellenes cselekmények nem képeznek bűncselekményt. A bűncselekmény ezért csak abban a társadalmi rendszerben lehet az egész társadalomra nézve veszélyes cselekmény, amelyben nincsenek ellentétes érdekű osztályok, s ahol így a védelemre számot tartó érdekek valóban közösek. **A társadalomra veszélyesség és a büntetőjog kapcsolata ennél fogva csupán a szocialista büntetőjogban – de itt azután valóban – szükségképpen.** Mert egyfelől a szocialista, illetőleg a szocializmust építő társadalomra nézve káros emberi behatások elleni küzdelem tényleg az egész társadalom önvédelme érdekében szükségszerű; másfelől társadalmilag lehetetlen lenne olyan emberi magatartásokat is a büntetőjog területére vonni, amelyek egyáltalán nem sértenek társadalmilag jelentős érdeket vagy éppen a közösség érdekében állanak.(...) **A szocialista büntetőjogi tudomány szerint a bűncselekmény: társadalomra veszélyes, jogellenes, bűnös és büntetendő cselekmény.**¹⁹ **Ezek az ismérvek ragadják meg a jog számára a büntetőjog területére tartozó cselekményt. A társadalomra veszélyesség...a bűncselekmény ismérvei között az elsőrendű és alapvető jelentőségű ismérvként foglal helyet. Ez az ismérv ti., mint a bűncselekmény belső mivolta, tartalma, az egész felelősségrevonási rendszernek a rációja. Ha ez hiányzik – akár absztrakte, akár a konkrét esetben – hiányzik a büntetés értelme és nem is merülhet fel annak indoka, hogy a büntetőjog eszközeit előírjuk vagy alkalmazzuk. Ezért a társadalomra veszélyesség a bűncselekménynek az az ismérve, amely reálisan és logikailag egyaránt elsődleges és alapvető, azaz valamennyi további ismérv generális és speciális előfeltétele. (...) Ezen (bűncselekményi-B. T. M.) ismérvek közül egyesek (a jogellenesség, a büntetendőség) – a tényállásnak a törvénnyel történő egybevághósága (a tényállásszerűség) következtében – a jogszabályokból folynak; másoknak (a társadalomra veszélyességnek, a bűnösségnek) a gyökere, forrása magában a reális történelemben, a tényállásban, illetőleg annak egyes elemeiben van. (...) a társadalomra veszélyesség, mint a bűncselekmény ismérve, jellemző vonása voltaképpen az *elemek összehatásából* adódik.** A cselekmény

¹⁹ Említést érdemel, hogy az 1961. V. törvény joglogikailag következetesebb volt, mint az 1978. évi IV. tv. A II. vh. után végbement dogmatikai fogalomtorlódás elsőként Kádár Miklósnál jelentkezett (1952).

veszélyességének létrejötte, létezése és különösen a foka egyaránt függ: 1. a megtámadott érdek (a jogi tárgy) jellegétől és értékétől; 2. a tárgyi oldalhoz tartozó a, cselekvés jellegétől, b, a behatásnak, mint külvilági változásnak a formájától, mibenlététől és erősségétől és c, az alkalmazott eszköz fajtájától; 3. az alanyi oldal pszichikai erősségétől és színezettségétől; végül 4. az alany egyéniségétől, egyéni beállítottságától. Akár csak az egyik elem közrehatásának figyelmen kívül hagyása is a cselekmény társadalomra veszélyességének képét hiányossá és egyoldalúvá teszi. Igen világosan fejezi ki ezt **Trajnyin** egy nálunk kevésbé ismert munkájában: „...**a társadalomra veszélyességet nem fokozhatjuk le a tényállási elemek szerepére,...bennfoglaltatván az összes tényállási elemek összességében, a társadalomra veszélyesség a cselekménynek a maga egészében vett büntetőjogi jellemzése.**”²⁰

A bűncselekmény tényállási elemeinek éppen az a reális funkciójuk, hogy kölcsönhatásukban és összehatásukban a társadalomra veszélyességet teremtik és jelenítik meg, a társadalomra veszélyesség együttható tényezői. A tényállási elemek a bűncselekmény ismérvei közül éppen a társadalomra veszélyességgel állanak tehát elsődleges és közvetlen vonatkozásban, amennyiben ezt az ismérvet teremtik meg, ezt realizálják és ezt töltik ki életszerű tartalommal. A többi ismérv a társadalomra veszélyességhez – logikailag csupán másodlagosan járul hozzá, részint az állam oldaláról (jogellenesség és büntetendőség), részint pedig az alany oldaláról (bűnösség).²¹Ebből, mint látni fogjuk, igen fontos gyakorlati következmények folynak.

Végül a büntetőtörvénykönyv ún. különös részének a feladata az, hogy az egyes társadalomra veszélyes cselekményeket világosan körülírja, meghatározza és szankcióval lássa el őket. A bűncselekménynek a törvénykönyv különös részében foglalt *törvényi tényállása* tehát: egy meghatározott bűncselekmény törvényileg rögzített képe, amely az adott cselekmény társadalomra veszélyességét írja körül olyképpen, hogy a reális történés elemeinek, azaz a tényállási elemeknek specifikus jegyeit határozza meg. **A különös részben meghatározott törvényi tényállás egy rendszerint (típusosan) társadalomra veszélyes**

²⁰ A. N. Trajnyin: A bűncselekmény tényállása a szovjet büntetőjogban (Moszkva, 1951. 80-83. old., oroszul). Hasonlóképpen V. I. Kurlandszkij: A bűncselekmény tényálladékáról szóló tanítás egyes kérdései a szovjet büntetőjog elméletében (Szovj. Cikkgy., 1952. évi 4. sz. 193. old.).

²¹ „A bűnösség az egyetlen olyan ismérv, amely valóban tényállási elem is, illetőleg az alanyi oldal egyik mozzanata; ezt tehát kettős minőségben kell szemlélnünk. Mint *elem*, a többivel együtt, ez is vonatkozásban áll a társadalomra veszélyességgel és annak egyik együtthatója, mint *ismérv* azonban logikailag kétségtelenül másodlagos jellegű.”

cselekmény részleges (az általános elemeket mellőző) absztrakciója és jogellenes jelleggel való felruházása.²²

Bényey Zoltán rendszerében „a társadalomra veszélyesség és a jogellenesség – a jogellenesség (azaz a törvény) oldaláról nézve – ennél fogva háromféle lehet: a, a jogellenes cselekmény maradéktalanul társadalomra veszélyes; vagy b, jogellenes cselekmény áll fenn (legalábbis formálisan vagy látszólag) tényleges társadalomra veszélyes tartalom nélkül; vagy végül c, egy társadalomra ténylegesen veszélyes cselekmény nem szerepel a jogellenes cselekmények sorában.”²³

„A társadalomra veszélyesség...a bűncselekménynek szükségképpen tartalma és mint ilyen, a bűncselekmény elkövetéséért viselendő büntetőjogi felelősség materiális előfeltétele.”²⁴A bűnösség kapcsán szintén figyelembe jön a társadalomra veszélyesség: „Bűnösen tehát az a személy cselekszik, aki magatartásának kötelességellenes – azaz a társadalomra veszélyt jelentő és ezért elkerülendő voltát – felismerte vagy fel kellett (és fel is lehetett volna) ismernie, ennek ellenére mégis cselekedett. A bűnösen való cselekvésben tehát végeredményében az alany személyiségének társadalomra veszélyessége objektivizálódik.”²⁵

„A társadalomra veszélyességnek jogunkban a második főfunkciója az, hogy a *büntetőjogi felelősség mértékét* is meghatározza és ezáltal közvetve kihatással van a felelősségrevonás következtében elviselendő jogkövetkezmények megállapítására is.”²⁶

Bényey a társadalomra veszélyességet nem tényállási elemnek, hanem ismérvnek tekintette (tehát hiánya nem eshet egy tekintet alá pl.: a gyermekkorral, kóros elmeállapottal, stb., mint büntethetőséget kizáró okokkal). A jogos védelmet és a végszükséget ún. **társadalomra veszélyességet és jogellenességet kizáró okok**nak tekintette.²⁷

„(...) a társadalomra veszélyesség hiányán alapuló büntethetőségi akadály magának a *felróható objektív valóság létének* a hiányára épül.”²⁸

A jogalkalmazó az ezzel kapcsolatos helyes döntéshez „két logikai lépésben jut el: 1. döntésének alapja a cselekmény társadalomra veszélyességét jelentő káros behatás mértékének lelkiismeretes és a legszélesebb körre kiterjedő felmérése (tényállásmegállapítás); és 2. annak a büntetési célok (kriminálpolitika) szemszögéből az elkövetés idejével és helyével vonatkozásban álló értékelése. A társadalomra veszélyesség jelentéktelensége

²² Bényey i. m. 650-653. o.

²³ Bényey i. m. 654. o.

²⁴ Bényey i. m. 655. o.

²⁵ Bényey i. m. 658. o.

²⁶ Bényey i. m. 658. o.

²⁷ Lásd: Bényey i. m. 660. o.

²⁸ Bényey i. m. 662. o.

(hiánya vagy csekély volta) a cselekmény objektív tulajdonsága: a bűncselekményt alkotó *tényállási elemek összhatásának fogyatékos volta.*²⁹

Mivel a „veszély jelentéktelensége mennyiségi kérdés” ezért a cselekmény eredménye fokozható kell, hogy legyen; amelyik bűncselekmény esetén nincs meg ez a fajta fokozhatóság (pl.: emberölés), „ott a jelentéktelen társadalomra veszélyesség soha nem állapítható meg.” Mindezért a törvénynek utalnia kell a „jelentéktelenség generális mértékére”. Megoldásként Bényey a bűncselekményfogalom kibővítését vagy új büntethetőségi akadály kodifikálását javasolta. Előbbi mégis aggályosabb, mert: „**A büntett fogalmi meghatározásának ilyen kiegészítése azonban véleményünk szerint odavezetne, hogy a veszélyesség – a cselekmény jogellenességén felül – a jogalkalmazó által szabályként vizsgálat tárgyává teendő különálló tényállási elemmé lenne, azaz valamiképp a hiány képzete is benne volna fogalmilag minden bűncselekmény tényállásában. Ez elmosná azt a világos tételt, hogy a társadalomra veszélyesség minden különös részi tényállást megvalósító emberi magatartás rendszerinti ismerve, hiánya csak kivételes, rendhagyó lehet.**”³⁰

A társadalomra veszélyesség jelentéktelenné válása kapcsán kimondja: „...az idő múlása során számos olyan körülmény léphet fel, amelyek **az értékelésnek olyan változását idézhetik elő, hogy az elbíráláskori kriminálpolitikai célok szemszögében a cselekményt egészen másként ítéljük meg és kell is megítélnünk, mint ítéltük volna és kellett volna megítélnünk elkövetése pillanatában.**”³¹ Mindez bekövetkezhet egyrészt a *törvényi megítélés változása folytán*, másrészt a *konkrét társadalmi-politikai körülményekben, az életviszonyokban* beállott változás miatt. Ehhez a szerző szerint az alanyi és tárgyi körülmények időbeli változása együttesen kell, hogy fennálljon.³²

4. Kritikai észrevételek

4.1. A társadalomra veszélyesség és a tényállás értelmezése

A Jhering által kidolgozott és Jescheck nyomán “az értelmezési eljárás koronájának” nevezett teleologikus értelmezés - mely jogtárgyharmonikus értelmezésnek tekinthető – módszerének lényege, hogy a tényállás több lehetséges jelentéséből azt választják ki, amely

²⁹ Bényey i. m. 662. o.

³⁰ Bényey i. m. 663. o.

³¹ Bényey i. m. 664. o.

³² Bényey i. m. 667. o.

egyben a védett jogi tárgy elleni támadást jelent. A büntetőjog épületének alapköve ugyanis a tárgy: tárgy nélkül nincs társadalomra veszélyesség, társadalomra veszélyesség nélkül nincs bűncselekmény.³³ Az e módszer segítségével elemzett tényállás lehetővé teszi a nem jogtárgysértő cselekmény miatti felelősség kizárását.

A szocialista büntetőjog időszaka a teleológikus értelmezést illetően is visszalépést jelentett, mivel – a szovjet joggal összhangban – nem ismerte el a teleologikus értelmezés módszerét, hanem csak a Savigny-féle négyes felosztást alkalmazta, azaz nyelvtani, logikai, rendszertani és történeti értelmezést különített el.

Nagy Ferenc – tankönyvében úgy fogalmaz: „...a büntetőjogban a jogellenesség a társadalomra veszélyesség jogi értékelése.”³⁴ „A cselekmény társadalomra veszélyessége ontológiailag létező, életbeli, társadalmi jelenség, amelyet tehát a dolog természeténél fogva nem a jog hoz létre, hanem amelyre a jog csupán reagál. E reagálással viszont a társadalomra veszélyes cselekmény egyszersmind jogellenessé is válik.”³⁵

„Az is kiemelés igényel a társadalomra veszélyesség normatív oldalaként, hogy valamely cselekménytípus büntetendősége elvileg nem vonható kétségbe azon az alapon, hogy a cselekménytípus a maga egészében nélkülözi az ontológiai veszélyességet. Mindezekből az következik, hogy a dogmatikában a társadalomra veszélyesség nem kizárólag mint ontológiai vagy normatív, hanem mint a kettő egysége jut szerephez.”³⁶

Ugyanő idézi Békést, aki a társadalomra veszélyességnek a magyar büntetőjogban általánosan uralkodó ontológiai felfogása helyett a normatív értelmezés mellett foglal állást, mivel nézete szerint az ontológiai veszélyesség a jogalkotás során átalakul, lényegileg normatív ismérvvé válik, ezért az analógiát nem ismerő büntetőjogrendszerekben az ontológiai (a tényleges) veszélyességnek nincs szerepe.³⁷ Némi következetlenséget vélek felfedezni abban, hogy amennyiben a jogellenesség „a társadalomra veszélyesség jogi értékelése”, akkor büntetőjogi szempontú elkülönítést végeztünk, hiszen ugyanazt nem értékelhetjük kétszer (egyszer mint jogellenesség, majd mint társadalomra veszélyesség), hiszen ezáltal sérülne a „ne bis in idem” – jogalkotót is kötő - jogállami alapelve.³⁸ Az

³³ Az 1961. évi V. törvényhez fűzött miniszteri indoklás szerint: „a társadalomra veszélyesség fogalma összefoglalása mindazoknak a jogi tárgyakkal, melyeket a törvényhozó egyáltalán büntetőjogi védelemben kíván részesíteni”. Az idézet jól rávilágít az - akkor mellőzött - teleologikus interpretáció és a társadalomra veszélyesség közötti viszonyra.

³⁴ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része; bővített, átdolgozott kiadás, Korona Kiadó, Budapest, 2004, 196. o.

³⁵ Nagy Ferenc i. m. 195. o.

³⁶ Nagy Ferenc i. m. 196. o.

³⁷ Nagy Ferenc: i. m. 196. o. alapján

³⁸ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része, Korona Kiadó, Budapest, 2001, 68. o.

ontológiai veszélyesség normatívvá transzformálása a büntetőjog-politika terepnumáról a büntetőjogi dogmatika fogalomrendszerébe való átlépést jelenti.³⁹ Ezek után nem juthatunk arra a következtetésre, hogy a büntetőjogi felelősség vizsgálatának későbbi fázisában ismét „felbukkanhat” a társadalomra veszélyesség, mint a büntetőjogi felelősség meglétét vagy hiányát alapvetően befolyásoló ismérv (mint az individualizációt segítő büntetéskiszabási szempont, „fokozhatóságából” eredően kevésbé kritizálható).

Mint azt fentebb Finkey-nél is láttuk, a második világháború előtti magyar büntetőjog-tudomány a bíró ilyen mértékű - „a tényállásszerű cselekmény jogellenességét kétségbe vonó” - mérlegelési jogát nem ismerte.

Hollán Miklóssal egyetértve tévesnek gondolom Ujvári Ákos – Finkeynek a bűncselekmény társadalmi jelentőségével kapcsolatban kifejtett, fentebb már idézett tétéleire alapozott - bűncselekménytani következtetéseit.⁴⁰

A kritika szerint ugyanis: „A cselekmény közösségre káros jellege (Finkey: *társadalmi veszélyessége* - B. T. M.) tehát semmiképpen sem önálló fogalmi elem, hanem csak a materiális jogellenesség definíciójának körében jut szerephez. Azon belül is csak azt fejezi ki, hogy a jogtárgyak összeütközését az egész jogrendszer alapvető elveinek megfelelően kell feloldani. Ettől megítélésem szerint élesen el kell választani azt a kérdést, hogy a cselekmény „társadalomellenes” jellege megjelenik a bűncselekmény társadalmi fogalmában, mivel ennek – a jogi fogalommal szemben – a dogmatikai rendszerben, a konkrét esetek elbírálásánál semmiféle jelentősége nincsen.”⁴¹

Véleményem szerint fentebb idézett szerző álláspontja úgy értelmezhető, hogy a materiális jogellenesség a társadalomra veszélyességgel nem konkuráló fogalom, mert a bűncselekmény definíciójának nem azonos szintjén helyezkednek el (a káros jelleg a

³⁹ A büntetőpolitika és a dogmatika viszonya kiemelt jelentőségűvé válik diktatórikus viszonyok közepette: „Mindenekelőtt a büntetőjogi dogmatika egyértelmű és következetes kiállása a büntetőjog garanciális elvei és intézményei, törvényben rögzített szabályai mellett. Kifejezetten erről szolt például a büntetőpolitika és a büntetőjogi dogmatika viszonyáról szóló vita. Ebben Békés Imre foglalt állást, amikor is azt fejtegette, hogy a büntető politikával szemben a dogmatika feladata megvédeni a garanciális szabályokat. Amit a politika megengedhetőnek vél, azt a dogmatikának kell igazolnia, vagy elvetnie saját szabályai és elvei alapján.”

Szabó András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban (http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/704_belső.htm)

⁴⁰ „Finkey Ferenc 1914-ben megjelent tankönyvében a következő álláspontra helyezkedett: „A büntetendő cselekménynek a szorosan vett jogi ismérvein kívül egy további általános ismérve a *társadalomellenesség*, vagy *társadalmi veszélyesség*...a büntetendő cselekmény nem merő jogi fogalom, hanem egyszersmind *társadalmi jelenség is*, vagyis a büntetendő cselekmény mindig és mindenütt társadalomellenes magaviselet, mely a társadalommal együtt keletkezik és együtt fejlődik.” Nos, Finkey veretes szavai “élő” példaként szolgálhatnak: a társadalomra veszélyesség kategóriájának nem kell szükségképpen politikai tartalmat tulajdonítanunk.” Ujvári Ákos: Gondolatok a társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) jövőbeli jogi sorsáról, Jogelméleti Szemle, (<http://jesz.ajk.elte.hu>), 2003/1. szám, (Ujvári (2003) V. pont, 6. bek.)

⁴¹ Hollán Miklós: Megkésett búcsú a társadalomra veszélyességtől, Jogelméleti Szemle, 2003/4. szám, 2. o.

materiális jogellenesség egyik értelmezést segítő alkotóeleme). Ráadásul szakmaitlanságnak tekinthető a „társadalomellenesség” elemének becsempészése a büntetőjogba, hiszen a dogmatikai rendszerben ez a fogalom értelmezhetetlen és hozzáteszem, hogy maga a társadalomellenes jelleg vezetett ahhoz, hogy a jogalkotó tényállást alkotott egy meghatározott típusú emberi magatartásról, cselekményről. Kérdésként merül fel, hogy mi a bűncselekmény „társadalmi fogalma”. Meglátásom szerint ilyen kategória nem létezik, csakis legális és tudományos bűncselekményfogalmakról beszélhetünk.⁴²

„Ha a társadalomra veszélyességet azonosítjuk a materiális jogellenességgel, akkor megszűnhet a materiális jogellenesség törvényfeletti jellege, de nem változhat a materiális jogellenesség értékelési módja a jogalkalmazásban. A jogalkalmazás a materiális jogellenesség típusait a bírói gyakorlat által alakított szabályok (bírói jog) szerint értékelheti és nem a konkrét cselekményt vetheti össze a bűncselekmény általános fogalmával. A materiális jogellenesség vizsgálatára csak a tényállásszerűség megállapítása után, a bírói gyakorlat által megállapított kizáró okok keretei között kerülhet sor. A hatályos törvénynek éppen a jogbiztonságot sértő hibája, hogy elindíthatja azt a gondolati folyamatot, amely a konkrét cselekményt közvetlenül kapcsolhatja a bűncselekmény általános fogalmához.

A bírói gyakorlat a bűncselekmény absztrakt fogalmát – konkrét szabályok nélkül – az egyedi esettel összevetve alkalmazza. Ekkor éppen a norma hiánya teremti meg a jogbizonytalanságot.

A szabályalkotás a bírói jog része, az összevetés pedig a jogalkalmazás. A jogbiztonságot nem sérti, ha kizáró körülményekre a materiális jogellenesség alapján a bíróság szabályt alkot. Viszont, ha az összes pozitív és negatív feltétel értékelése után részletszabály létezése nélkül, közvetlenül az absztrakt bűncselekmény-fogalomhoz visszatérve állapítják meg a büntetőjogi felelősség hiányát, akkor ez nem jogalkalmazás, hanem kegyelmi rendelkezés.”⁴³

Alkotmányossági szempontból annak van jelentősége a jogfogalmak esetében, hogy egy „határozatlan jogfogalom alkotmányosértő jogalkalmazói értelmezést eredményez-e.”⁴⁴

⁴² Úgy gondolom idevágó és ezen álláspontomat megerősítő a PKKB-nek az ún. Marxim-ügy ítéletében megfogalmazott véleménye, mely szerint: „Egy emberi magatartás büntetendő voltát, társadalomra veszélyességét, illetve annak hiányát azonban a közvélemény nem ítélni meg.” (PKKB 5.B.21.918/1994/15.), megjelent: *Fundamentum*, 1999/4.

⁴³ Bárd Károly – Gellér Balázs – Ligeti Katalin – Margitán Éva – Wiener A. Imre: *Büntetőjog, Általános rész*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003, 83-84. o.

⁴⁴ Balogh Zsolt – Holló András – Kukorelli István – Sári János: *Az Alkotmány Magyarázata*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003, 196. o.

Továbbá „a jogbiztonság nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is.”⁴⁵

A társadalomra veszélyesség fogalmának legnagyobb negatívumát abban látom, hogy „ha egy jogszabály törvényi tényállása túl elvont, túl általános, akkor a jogszabály rendelkezése a jogalkalmazó belátása szerint kiterjeszhető vagy leszűkíthető. Az ilyen szabály lehetőséget ad a szubjektív jogalkalmazói döntésre, a különböző jogalkalmazók eltérő gyakorlatára, a jogegység hiányára. Ez csorbítja a jogbiztonságot.”⁴⁶

4. 2. A társadalomra veszélyesség és az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmény

Az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmények sajátossága, hogy a jogtárgy veszélyeztetése elegendő az adott bűncselekmény megvalósításához, a konkrét veszélyhelyzet vagy sérelem bekövetkezése csak motívumként értékelhető. A tényállás minden eleme megvalósulhat tehát anélkül, hogy a magatartás tanúsítása következtében a védett jogtárgy a legkisebb mértékben veszélybe kerülhetett volna. Az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmények egyes fajtáinál külön-külön kell vizsgálnunk azt, hogy ki lehet-e, illetve milyen körülmények és feltételek mellett lehet kizárni a büntetőjogi felelősséget. A szocialista büntetőjog irodalmában ismert volt olyan álláspont, amely a társadalomra veszélyesség bűncselekmény-fogalmi eleme körében zárta ki a büntetőjogi felelősségre vonást, amennyiben megállapítható volt absztrakt veszélyeztetési bűncselekmény esetén, hogy a jogtárgy-veszélyeztetés lehetősége kizárt.⁴⁷ Azon különös részi tényállások kivételével, ahol a jogalkotó kifejezetten megkövetelte a jogtárgy veszélyeztetésére való alkalmasságot, ez a megközelítés alkalmasnak mutatkozott a tényállás típusától függetlenül a bűncselekmény társadalomra veszélyességének megállapítására. A veszélyeztetésre alkalmasság elemét nem tartalmazó tényállások vonatkozásában az ilyen felfogások differenciálatlan megközelítése már önmagában is bírálat tárgya lehetett.

⁴⁵ 75/1995. (XII. 21.) AB határozat

⁴⁶ 55/2001. (XI. 29.) AB határozat

⁴⁷ Lásd pl.: Tokaji szemléletes példáját az absztrakt veszélyeztetési cselekményekkel kapcsolatosan a társadalomra veszélyesség hiányára: “valaki megtalálja szomszédjának az általa is ismert elveszett értéktárgyát, de azt a hatóságnak nyolc napon belül nem adja át, hanem másokkal is közölve szándékát, megvárja, amíg a szomszédja családjával együtt hazatér kéthetes külföldi útjáról, s neki adja vissza a talált dolgot. Teszi pedig ezt azért, hogy a dolog elvesztőjét az utánajárástól megkímélje. Szomszédja azonban, aki titokban már régóta haragosa volt, köszönet helyett feljeleníti őt azon az alapon, hogy a dolognak a hatóság számára történő át nem adása nyolc napon belül beleillik a jogtalan elsajátításról szóló büntető rendelkezés keretei közé.” Tokaji szerint “a cselekmény a Btk. 10. § értelmében mégsem bűncselekmény, mivel nem sértette és nem is veszélyeztette a tulajdonviszonyokat, következésképpen nem veszélyes a társadalomra.”

Differenciált szemlélet alkalmazása mellett - a jogtárgysértés lehetőségének kizártsága ellenére sem – lehet eltekinteni ugyanis a büntetőjogi jogkövetkezmények alkalmazásától.

Hollán Miklós – fentebb már idézett - tanulmányában rámutat: a társadalomra veszélyesség fogalmának felhasználásával soha nem lehet differenciált megoldást nyújtani az in concreto a jogtárgy-veszélyeztetés lehetőségét sem hordozó absztrakt veszélyeztetési bűncselekmények miatti felelősség kizárásának problémájára. Ugyanis a társadalomra veszélyesség fogalmának alkalmazása nem vezethet más eredményhez, mint ahhoz, hogy az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmény a jogtárgy-veszélyeztetés konkrét lehetőségének hiányában sohasem bűncselekmény.

Hiszen a társadalomra veszélyesség törvényi fogalma az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmények büntetni rendelését in abstracto mindig megfelelően indokolja, hiszen ezek a cselekménytípusok veszélyeztetik az ott megjelölt jogtárgyak valamelyikét. Azonban ugyanezen fogalom a jogtárgy veszélyeztetés lehetőségének konkrét hiánya esetén sohasem valósulhat meg. Ráadásul a társadalomra veszélyesség fogalmának felhasználásánál az sem tekinthető logikusnak, hogy a tényállás sajátos konstrukciójából eredő probléma megoldását egy másik bűncselekmény fogalmi szintjére toljuk el.

4.3. A társadalomra veszélyesség és a büntethetőséget kizáró okok

A 2006. évi LI. tv. 285 §. (1) bekezdésének d, pontja, 2006. július 1-jei hatállyal hatályon kívül helyezte a Btk. korábbi 28. és 36. §-át. Mivel a 2006. július 1-je előtti általános részi rendelkezésekben a társadalomra veszélyesség csekély foka a büntethetőséget kizáró okok, míg a megszűnése vagy csekéllyé válása a büntethetőséget megszüntető okok között kapott helyet, azt a látszatot keltette, hogy ez a körülmény érinti a büntetőjogi felelősségre vonást.

Ezt vonta kétségbe és teremtett ezáltal dogmatikai ellentmondást a 71. §, amely kötelező megrovást írt elő erre az esetre.

Ez a törvényi inkongruencia (mely szerint nem volt egyértelmű, hogy a társadalomra veszélyesség mértéke csak büntetéskiszabási tényezőként vagy önálló bűncselekmény-fogalmi elemként szerepel a törvényben, érintve ezáltal a büntetőjogi felelősséget is)

meglátásom szerint sértette a nullum crimen/nulla poena sine lege certa elvét és ezen keresztül a jogbiztonságot, mint a jogállam alapértékét.⁴⁸

Az Alkotmánybíróság gyakorlatából levezetve világossá válik ugyanis, hogy a jogbiztonság a jogállamiság elvéhez kapcsolódva megköveteli a norma világos megfogalmazását, továbbá hatásának kiszámíthatóságát, valamint előreláthatóságát; illetve a büntetőjogi legalitás alkotmányos elve előírja a nullum crimen/nulla poena sine lege elvek következetes érvénye juttatását. Mindezen gondolatmenet után könnyebben érthetővé válik a 2006. évi LI. tv. 285 §. (1) bekezdés d, pontjának jogpolitikai háttere is.⁴⁹

Ujvári Ákos a törvénymódosítást megelőzően úgy vélekedett, hogy „a Btk. rendszertani értelmezéséből is következik, hogy ha a Btk. 28.§. illetve a 36.§-ban foglalt jogintézmények alkalmazási lehetőségét nem tekintjük a Különös Részben meghatározott cselekménytípusokról alkotott jogalkotói értékítélet önkényes - a hatalmi ágak megosztásának elvét sértő - felülbírálatának, akkor a társadalomra veszélyesség teljes hiányának megállapítása sem tekinthető annak a Btk. 10.§.-a alapján. Ezt szem előtt tartva megfogalmazható, hogy a társadalomra veszélyesség a hatályos törvény rendelkezései szerint a jogalkalmazás során is értékelést igénylő kategória.”⁵⁰

Felmerül a kérdés: az említett két szakasz hatályon kívül helyezésével a társadalomra veszélyesség megszűnt-e jogalkalmazói kategória lenni?

Nem alkotmányosértő-e annak a lehetőségnek a fenntartása, hogy a jogalkalmazó a jogalkotót felülbírálván (a hatalmi ágak megosztásának elvét és a büntetőjogi legalitást sértő módon), felelősséget kizáró joggyakorlatot alapíthat a bűncselekmény általános fogalmára?

(Finkey: „S ha ilyen előfordul, **a bíró a törvény által kötve van, a fennálló jog korrekturája kívül áll az ő feladatán.**” - B. T. M.)

⁴⁸ „Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a jogbiztonság szorosan a jogállamiság alkotmányjogi elvéhez kapcsolódik. A jogbiztonság – az Alkotmánybíróság értelmezésében – az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatók és a norma címzettjei számára a büntetőjogban is előre láthatóak legyenek. A kiszámíthatóság és az előreláthatóság elvéből a büntetőjogban közvetlenül is levezethető a visszamenőleges hatály tilalma, de különösen az ex post facto jogi rendezés, valamint az analógia alkalmazásának tilalma.”

Bárd Károly – Gellér Balázs – Ligeti Katalin – Margitán Éva – Wiener A. Imre: Büntetőjog, Általános rész, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003, 26. o.

⁴⁹ Bárd Károly – Gellér Balázs – Ligeti Katalin – Margitán Éva – Wiener A. Imre: Büntetőjog, Általános rész, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003, 20. és 84. o. alapján

⁵⁰ Ujvári Ákos: Gondolatok a társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) jövőbeli jogi sorsáról, Jogelméleti Szemle, 2003/1. szám, 2. o. „Nyilvánvaló, hogyha nem lenne jogalkalmazói kategória is a társadalomra veszélyesség, úgy a törvényhozó nem iktatta volna a Btk.-ba a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély fokát, vagy csekélyé válását.” (részlet az ún. Marxim-ügy ítéletéből)

A materiális jogellenesség úttörő definíciója Lisztől származik, mely szerint: “materiálisan jogellenes a cselekmény, ha a társadalomra káros (gesellschaftschädliches) magatartás...

A jogellenes cselekmény jogtárgyak sértése vagy veszélyeztetése...” Hozzátette, hogy mivel a jogtárgyak kollíziója nem zárható ki (Finkey: „...**a jogi javak (a jogi védelemben részesített életérdekek) összeütközése nincs kizárva.**” – B. T. M.), ezért materiális jogellenességről csak akkor beszélhetünk, ha a sértés vagy veszélyeztetés „az emberi együttélés célját biztosító jogrendnek ellentmond”.

Nagy Ferenc álláspontja szerint: „A materiális jogellenességi teória gyakorlati kihatását tekintve ellentmondásos természetű irányzat. Az, hogy a törvény feletti kizáró okok elismerésével adott esetben a törvény jogalkalmazói felülbírálását is lehetővé kívánta tenni, kétségkívül sértette a legalitás elvét. Másfelől viszont a korabeli törvények merevségével szemben gátjául szolgált az indokolatlan büntetőjogi felelősségre vonásnak.”⁵¹

„A magunk részéről a társadalomra veszélyességet régtől fogva mint kodifikált materiális jogellenességet fogtuk fel. A kodifikálás, a törvénybe iktatás azt jelenti, hogy a társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) teljes hiánya nem törvény feletti jogellenességet kizáró ok, hanem a büntetlenség kifejezetten a Btk. rendelkezésén alapul.”- írja Nagy Ferenc.

A társadalomra veszélyesség törvényi fogalma azonban kizárólag a jogtárgy megsértésére vagy veszélyeztetésére utal, olyan szituációkra nem, ahol a versengő érdekek közül a fontosabbat lehet (kell) választani, ezért ez a fajta megközelítés nehezen tekinthető következetesnek. A jogellenességet kizáró okok esetén szintén bekövetkezik a jogtárgy sérelme azonban a konkuráló védett értékek egyikének megsértését megengedi a törvény, mivel azt fontosabb érdek szükségessé teszi (pl.: a rendőrségi törvény előírásainak és a szolgálati szabályzatnak megfelelő löfegyverhasználat a közbiztonság érdekében). Ez a dogmatikai rés tette szükségessé a társadalomra veszélyesség tudományos fogalmának megalkotását, melyet Tokaji végzett el, mikor a társadalomra veszélyesség törvényi definícióját a következőképpen egészítette ki a jogtárgysértés vonatkozásában: **“társadalomra veszélyes (materiálisan is jogellenes) a jogi tárgyat az elkövetéskor fennforgó feltételek alapján reálisan sértő vagy veszélyeztető olyan cselekmény, amely megfelelő társadalmi előnnyel nincs vagy kellőképpen nincs kompenzálva”**. Előfordulhat ugyanis, hogy a cselekmény kifejtésére olyan összefüggések között kerül sor, hogy a létrejött

⁵¹ Nagy Ferenc i. m. 192. o.

jogtárgysértést, illetőleg – veszélyeztetést megfelelő társadalmi előny ellensúlyozza, kompenzálja, esetlegesen túlkompenzálja (pl. társadalmilag hasznos eredmény individuális szinten jogos védelem esetén).

A társadalomra veszélyesség tudományos fogalma így már lehetővé tette a jogellenességet kizáró okok összefogását és a materiális jogellenesség Liszt-féle fogalmával teljesen azonossá vált. Ha úgy tetszik a tudomány javította a törvényben meglévő dogmatikai hibát, mely a rendszerváltás után elősegítette a jogellenességet kizáró okokhoz való visszatérést. A szocialista időkben a szokásjog és az állandó jogalkalmazói gyakorlat - jogelmélet általi - jogforrásként való elismeréséről nem beszélhetünk. Az elkövető javára szolgáló szokásjog tagadása vezetett a büntethetőséget kizáró okok jogforrási megalapozására, mely szerint azokat: “a jogszabályokból kiolvasható jogelvek, a tudomány kimunkálta tételek alapján az állandó bírósági gyakorlat alakított(a) ki.”

Ekkor jött kapóra a társadalomra veszélyesség fogalma, melynek alkalmazásával a szocialista törvénypozitivizmus látszata megőrizhetővé vált azáltal, hogy hozzá felelősséget kizáró joggyakorlat kapcsolódhatott.⁵² A korábbi szokásjogra visszavezetett felelősségkizáró körülmények helyett így törvényi megalapozást nyert az ítélkezés. Valójában azonban a társadalomra veszélyesség fogalma korántsem befolyásolta az adott döntések érdemét, hiszen a bíróságok a Btk. 10. §-ában már csak kialakult döntésükhöz kerestek utólagosan törvényi fogódzót. A rendszerváltás következtében a büntetőjogban is végbement változás eredményeként a törvénypozitivizmus csupán kisebbségi nézetként maradt meg. A szokásjog jogforrási szerepének elismerése eredményezi, hogy a szerzőknek már nincs szüksége arra, hogy a törvényben nem szabályozott kizáró okok tekintetében a társadalomra veszélyesség fogalmát az adott esetre kibontó joggyakorlat fikciójával éljenek. Természetesen ezzel ellentétes vélemények is megfogalmazódtak, így például Földvári tagadja a szokásjog jogforrási szerepét, és továbbra is törvényben meg nem határozott, az elméletben és a gyakorlatban kialakult kizáró okokról szól.

5. Összefoglalás

⁵² A bírói gyakorlat közvetlenül a Btk. 10. §-ára alapítottan lehetővé teszi a társadalomra veszélyesség hiányának jogalkalmazói megállapíthatóságát (BH 1996/347, BH 1998/570, BH 1999/434, BH 2000/238). lásd még ehhez: Berkes György: A társadalomra veszélyesség hiányának büntetőjogi értékelése (Magyar Jog 1999/12. 730-731. o.)

A társadalomra veszélyesség fogalmának 1989 óta jogállami szempontoknak is meg kell felelnie és bár „a jognak nincs két rétege”,⁵³ kétségkívül jelen esetben egy nem jogállami körülmények között kifejlődött bűncselekmény-fogalmi elemnek kell az alkotmányos büntetőjoggal szemben támasztott követelményeknek eleget tennie. Amennyiben jogellenességet kizáró ok hiányában is megállapíthatja a jogalkalmazó az adott cselekmény társadalomra veszélyességének hiányát, ez vajon nem veszélyezteti-e a jogbiztonság alkotmányos követelményét?⁵⁴

Azon szerzők, akik ezt a kérdést igenlően válaszolják meg, arra hivatkoznak, hogy éppen ezekben az esetekben mutatkozik meg a társadalomra veszélyesség fogalmának fő problémája, az, hogy “olyan absztrakció, amely nem felel meg a törvény pontos meghatározása jogállami követelményeinek”. Györgyi szemléletes hasonlata szerint a társadalomra veszélyesség fogalmának használata egy olyan zsilip megnyitásához hasonlít, amin nemcsak a kívánt mennyiségű víz, hanem az egész – addig a gát által fenntartott – víztömeg átzúdulhat. A rendszerváltás utáni joggyakorlatban is lehetett példákat találni arra, hogy a bíróság a vádlott felmentését a társadalomra veszélyesség törvényi fogalmának közvetlenül az adott esetre való alkalmazására alapozta.⁵⁵

A társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség jogállami keretek közötti azonosítása a fentebb vázolt esetkörök miatt tehát erősen félrevezető. Ennek legfőképpen az az oka, hogy a társadalomra veszélyesség a materiális jogellenesség alkalmazási körén jóval túlmenő, a jogbiztonság szempontjából erősen aggályosnak tekinthető funkciókat is betöltött, amelyek a materiális jogellenesség értékesítése kapcsán kizártak. Ilyen például azon felelősségtani probléma megoldása, hogy miképpen lehetséges az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmény miatti felelősség kizárása, ha a jogtárgy veszélyeztetése az adott esetben lehetetlen. Ennek differenciált megoldására a társadalomra veszélyesség fogalma – éppen általános megfogalmazása miatt – egyébként teljesen alkalmazhatatlan. Ugyanakkor a társadalomra veszélyesség egyéb – a „jogállami” materiális jogellenesség szerepével megegyező – funkciókat is betöltött a jogalkalmazás során, így például a jogtárgy-harmonikus értelmezésnél vagy a jogellenességet kizáró okok alapjaként. A materiális jogellenesség közvetlen alkalmazásának lehetősége is kizárt (legalábbis a modern, jogállami felfogás

⁵³ Ld. 11/1992. (III. 5.) AB határozat

⁵⁴ „...a büntetőjog nem egyszerűen racionális-technikai szabályrendszer, hanem értékorientált normatív rendszer, amely a maga eszmei értékeit garanciális elvekkel védelmezi, garanciális intézményekbe öltözteti.” Szabó András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban (http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/704_belso.htm)

⁵⁵ Lásd például: Legfelsőbb Bíróság Bf. V. 1651/2001., ill. Tolna Megyei Bíróság Bf. 246/2000.

alapján), míg sok szerző és a joggyakorlat által is elfogadott funkciója (volt) ez a társadalomra veszélyességnek. Mindezek alapján az azonosítás csak a társadalomra veszélyesség fogalmának jelentős redukálása mellett tartható fenn. Rá kell mutatni azonban, hogy a társadalomra veszélyesség ilyen korlátozott alkalmazási körű fogalma is számos módszertani hátránnyal rendelkezik a materiális jogellenességhez képest. Így például a jogtárgy-harmonikus értelmezés lehetőségét feleslegesen zárja ki a tényállásszerűség szintjén, hosszadalmasabb elemzést követelve meg ezáltal a jogalkalmazótól. Ezért a társadalomra veszélyességnek és a materiális jogellenességnek - a bűncselekmény fogalom keretei közötti együttélése – dogmatikai felesleget eredményez. Emellett másodlagos, de korántsem közömbös körülmény az, hogy a materiális jogellenesség fogalmát eleve nem kell megtisztítani semmiféle – önkényuralmi rendszerben ráakódott – üledéktől.⁵⁶

6. De lege ferenda

„A(z) (új Btk.) Tervezet – a hatályos Btk.-tól eltérően – nem rendelkezik a bűncselekmény tartalmi fogalmáról, hanem az 1950. évi Btá.-t megelőző hazai gyakorlatnak megfelelően **formális bűncselekmény fogalmat tartalmaz**. A formális bűncselekmény fogalom a hatályos rendelkezéssel szemben mellőzi a cselekmény társadalomra veszélyességét, mint önálló bűncselekmény-fogalmi elemet. A társadalomra veszélyesség hatályos törvényi megfogalmazása (Btk. 10. §) ugyanis megteremtette az olyan jogalkalmazói gyakorlat lehetőségét, amely büntethetőséget kizáró ok fennforgása nélkül is, egyedül a társadalomra veszélyesség hiányára alapozva lehetővé teszi a büntetőjogi felelősség kizárását. **Noha hazánkban ez a jogalkalmazói gyakorlat nem lelt szélesebb körű elfogadásra, a jogbiztonság követelménye megkívánja, hogy a büntetőjogi felelősség pozitív feltételeit a törvény pontosan határozza meg.** Ez a szemlélet már érvényesült a 2006. évi LI. törvényben, amely a hatályos Btk. 28. és 36. §-ainak hatályon kívül helyezésével egyértelművé tette, hogy **a cselekmény társadalomra veszélyessége nem bűncselekmény-fogalmi elem, hanem a jogalkotó azért nyilvánít adott magatartást bűncselekménnyé, mert a kérdéses magatartást elítélendőnek, antiszociálisnak tartja.** Ezt a szemléletet megerősíti a Tervezet, amely a bűncselekmény-fogalomban a cselekmény büntetni rendeltségét és a bűnösséget fogalmazza meg.

⁵⁶ Földvári szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy a fogalom törvényből való eltávolítását semmiképpen nem lehet azzal indokolni, hogy “honnét került be hazai büntetőjogunkba”.

Mind a jogdogmatikának, mind a jogalkalmazásnak – a jövőbeli Kódex szabályozásától függetlenül - a büntetőjogi felelősség megállapításához szüksége lesz egy olyan fogalomra, amely a cselekmény objektív hatásirányára utalva - a bűncselekmény objektív, materiális oldalát kifejezve - a cselekmény-típus büntetni rendeltségének indokát adja.”⁵⁷

Úgy vélem, hogy a jogalkotó által – kriminálpolitikai megfontolásból – bűncselekménnyé nyilvánított és ezért szükségképpen ontológiai veszélyességgel bíró cselekményekről történő tényállás-alkotás a veszélyességet normatívvá transzformálja; és a jogalkalmazás során nincs lehetőség – a kétszeres értékelés jogalkotót és jogalkalmazót egyaránt kötő jogállami tilalma miatt sem – az ontológiai veszélyességhez való visszatérésre, azaz a konkrét cselekménynek a bűncselekmény általános fogalmával való összevetésére. Ezt tette részben egyértelművé a Btk. korábbi 28. és 36. §-ainak hatályon kívül helyezése és teheti végérvényesen egyértelművé a közeljövőben elfogadásra kerülő új Büntető Törvénykönyv, materiális elemeket nélkülöző bűncselekmény-fogalmával. Mindezek eredményeként a korábbi téves dogmatikai-tudományos következtetésekre lehetőséget adó rendelkezések és jogi konstrukciók kiiktatásra kerülnek és egy lépéssel ismét közelebb kerülhetünk a jogállami büntetőjog ideájához.

⁵⁷ Kondorosi Ferenc államtitkár előadása a XXV. Jogász Vándorgyűlésen, 2007. május. 18.